

Gospodarcze horyzonty duchowości: duchowość jako stymulator aktywności ekonomicznej¹

STRESZCZENIE

CEL NAUKOWY: Celem artykułu jest określenie „gospodarczych horyzontów” duchowości, co oznacza poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, na ile znane jeszcze do średniowiecza zachęty do „robienia postępów w swojej duchowości” zyskują na aktualności w kontekście wyzwań gospodarczych współczesnego świata.

PROBLEM I METODY BADAWCZE: Problem badawczy sprowadza się do wskazania wzajemnych powiązań pomiędzy aktywnością ekonomiczną a różnymi formami życia duchowego. Artykuł ma charakter teoretyczny, przez to też metodą analizy jest dyskusja koncepcji i stanowisk ze szczególnym uwzględnieniem klasyki teorii socjologicznej. Naczelną kategorią analityczną jest pojęcie duchowości.

PROCES WYWODU: Artykuł ma charakter teoretyczny i składa się z kilku powiązanych ze sobą części. W etapie pierwszym gospodarka zostaje przedstawiona jako proces współuczestnictwa, wymagający rzeczywistego zaangażowania aktorów społecznych. W etapie drugim dowiedzione zostaje, że zaangażowanie to warunkowane może być w sposób pozamaterialny, w tym religijny, a w konsekwencji też duchowy. Etap ostatni angażuje do podjętej tematyki kategorie nowej duchowości.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: Efektem analizy jest wykazanie związku między duchowością a przedsiębiorczością i innymi formami aktywności ekonomicznej. Odkryty zostaje potencjał nowej duchowości i zagrożenia z nią związane.

WNIOSKI, INNOWACJE, REKOMENDACJE: W rezultacie nowa duchowość daje się poznać jako szansa dla współczesnej gospodarki. Jej właściwe wymodelowanie wymaga jednak odpowiedniej formacji i pedagogiki.

→ **SŁOWA KLUCZOWE:** NOWA DUCHOWOŚĆ, DUCHOWOŚĆ, PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ, PRACA, EKONOMIA

¹ Publikacja została sfinansowana ze środków subwencji przyznanej Uniwersytetowi Ekonomicznemu w Krakowie.

ABSTRACT

Economic Horizons of Spirituality: Spirituality as a Stimulator of Economic Activity

RESEARCH OBJECTIVE: The aim of the article is to define the “economic horizons” of spirituality, which means looking for an answer to the question of how much of the incentives to “make progress in your spirituality” known from the Middle Ages gain relevance in the context of the economic challenges of the contemporary world.

THE RESEARCH PROBLEMS AND METHODS: The research problem breaks down the indicating connections between economic activity and various forms of spiritual life. The article is theoretical, therefore the method of analysis is the discussion of concepts and positions, with particular emphasis on the classics of sociological theory. The main analytical category is the concept of spirituality.

THE PROCESSES OF ARGUMENTATION: The article is theoretical and consists of several parts. The first stage presents the economy as a participatory process that requires real involvement of social actors. In the second stage it is proved that this involvement may be conditioned in a non-material, including religious and, consequently, spiritual way. The last stage involves the categories of new spirituality in the subject matter.

RESEARCH RESULTS: The result of the analysis is to show the relationship between spirituality and entrepreneurship and other forms of economic activity. The potential of a new spirituality and the risks associated with it are discovered.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS, RECOMMENDATIONS: As a result, the new spirituality can be seen as an opportunity for the modern economy. However, its proper modeling requires appropriate formation and pedagogy.

→ **KEYWORDS:** **NEW SPIRITUALITY, SPIRITUALITY, ENTREPRENEURSHIP, WORK, ECONOMY**

Wprowadzenie

Pozamaterialne uwarunkowania techno-ekonomicznej aktywności były przedmiotem licznych analiz zarówno o charakterze konceptualnym, jak i empirycznym. Jednak to Lewis Mumford (1966, s. 25) odważył się powiązać początki procesu cywilizacyjnego z obszarem metafizyki: magią. Uczony ten osadził magię w roli poważnego stymulatora postępu, lokując ją jednocześnie w pozycji dość niezręcznej: między fantazją a wiedzą, „udogmatyzowaną legendą” a technologią. Zdaniem Mumforda praktyki magiczne czy inne pierwotne odniesienia do obszaru nadprzyrodzonego dały początek cywilizacyjnym sukcesom. Magia rozbudziła w człowieku marzenie o podboju i opanowaniu świata, była nadzieją na poskromienie groźnej i tajemniczej natury. Nade wszystko stanowiła jednak wyobrażenie i obietnicę świata, nad którym panuje człowiek. Odgrywać w ten

sposób zaczęła rolę ważnej determinanty rozwoju. Bez ustalenia jednoznacznej metody czasem stała się nauką. Nikt – jak przekonuje Mumford (1966, s. 27) – nie potrafi dokładnie określić, kiedy to miało miejsce, kiedy „empiryzm przemienił się w metodę doświadczenia, alchemia w chemię, a astrologia w astronomię”. Pewne wydaje się tylko jedno: magiczny rodowód procesu cywilizacyjnego pozwala wnioskować na temat pozamaterialnej sfery odniesień rozwoju społeczno-gospodarczego. Obszar ten stanowi naturalny rezerwuariat motywacyjny człowieka. Wskazana przez Mumforda „antenatka” nauki i postępu dopinguje do postawienia następującej tezy: proces rozwojowy, którego miarą jest m.in. zdolność do opanowania świata, jest materialnym urzeczywistnieniem istotnych dla człowieka wartości i idei. To z kolei oznacza, że kwestię wzrostu gospodarczego, aktywności przedsiębiorczej czy cywilizacyjnego awansu dyskutować można nie tylko w kontekście ekonometrycznego rankingowania, lecz także mając na uwadze tkwiący u źródeł całego procesu mit – ideosferę. Jej rozpoznanie prowadzi właśnie do tytułowej duchowości, którą definiować trzeba jako osobisty system przekonań i motywacji, uformowany w kontekście światopoglądowego zaplecza epoki.

Zamierzeniem mniejszego artykułu jest określenie „gospodarczych horyzontów” duchowości, co oznacza poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, na ile *spiritualitas* i znane jeszcze z średniowiecza zachęty do „robienia postępów w swojej duchowości” zyskują na aktualności we współczesnych czasach, na ile odgrywać mogą stymulującą rolę dla gospodarki. Rzecz ujmując inaczej: celem artykułu jest określenie relacji między duchowością (w tym różnymi najbardziej współczesnymi jej formami) a aktywnościami ekonomicznymi człowieka (pracą, przedsiębiorczością). W zamierzeniach artykułu mieści się również charakterystyka tzw. nowej duchowości pod kątem jej „potencjału ekonomicznego” oraz identyfikacja szans i zagrożeń *spiritualis* dzisiejszego *homo oeconomicus*. Punktem wyjścia niniejszej analizy jest koncepcja gospodarki współtworzonej przez aktorów społecznych. Ona wszak daje impuls do wskazania pozamaterialnych – aksjologicznych ścieżek wyjaśnienia aktywności ekonomicznej. To z kolei otwiera drogę do powiązania tradycyjnych i współczesnych form duchowości z gospodarką.

Gospodarka jako proces społecznego uczestnictwa

Rozwój społeczno-gospodarczy daje się opisać nie tylko poprzez techno-ekonomiczne osiągnięcia i właściwe im komplikacje organizacji społecznej, ale również stanowi fenomenem społecznego uczestnictwa (Zdun, 2018). Wówczas też przestaje być siłą „zewnątrznego przymusu” czy durkheimowskim „faktem społecznym”, a staje się procesem osadzonym w przestrzeni międzyludzkiej. To nurt przemian, w którym biorą udział aktorzy społeczni w rzeczywisty sposób, współtworząc gospodarkę w sieci relacji. Rozwój jako proces współtworzenia i społecznego uczestnictwa nie jest żywiołowym i nieregulowanym nurtem sekwencyjnych przemian ani też nie przybiera formy technologicznej dyktatury. Nie jest skutkiem walki klas czy też prostym rezultatem dostosowania „ideologicznej nadbudowy” do „materialnej bazy”. Daje się raczej poznać jako proces teleologiczny

i endogenny, uruchamiany wewnętrzną siłą i wsparty na układzie sieciowych powiązań. Tak rozumiany, realizuje się w aktywnościach aktorów społecznych, wspierając się na różnych kapitałach: społecznym, ludzkim, kulturowym, ekonomicznym. Jego kwintesencją są społeczne role, które wcale nie stanowią sztywno określonego schematu działania. Rola społeczna to wszak strategia interakcyjna warunkująca uczestnictwo w życiu społeczno-gospodarczym i jego dynamikach. To także ważna część jednostkowej biografii. Jednostka jako rzeczywisty uczestnik procesu rozwojowego ogrywa różne role społeczne: przedsiębiorcy, pracownika, badacza, wynalazcy, inwestora etc. Kojarzyć z nimi trzeba nie tylko odpowiednie kwalifikacje i społeczne oczekiwania, lecz także określoną „strukturę sensu”. Każda rola, w myśl jaspersowskich założeń, posiada swój oryginalny szyfr, do którego odczytania potrzeba adekwatnego klucza. W dużej mierze dostarcza go obszar pozamaterialnych odniesień.

Za szczególnie istotną w gospodarce uznać należy rolę przedsiębiorcy. Ona wszak uruchamia proces wzrostu gospodarczego i przesądza o jego dynamice (Schumpeter, 1960). Przedsiębiorczość to pojęcie szerokie. Kryje się pod nim nie tylko konkretna rola społeczna. Termin ten kojarzyć trzeba z postawą, orientacją życiową, typem osobowości czy wreszcie zestawem cech i kwalifikacji. Równocześnie przedsiębiorczość realizować może się w dwóch ontologiach jednocześnie: rzeczywistej i aspiracyjnej (ideacyjnej). W przypadku pierwszym stanowi ona rodzaj aktywności, której miarą jest efekt finansowy czy organizacyjny. W wariacie drugim – zaczyna odrywać się od empirycznie i ekonomicznie weryfikowalnych efektów. Nabiera też wymiaru prometejskiego, stając się marzeniem o doskonaleniu świata, misją jego przekształcania. Dwoista ontologia przedsiębiorczości w rezultacie uprawomocnia powiązanie jej z duchowością. Wymiar rzeczywisty potrzebuje *spiritualitatis*, która motywować będzie do trudu codziennej pracy. Wymiar drugi (ideacyjny) legitymizuje z kolei skojarzenie przedsiębiorczości z tendencją do przekraczania siebie i autoafirmacji w czynie.

Wizerunek człowieka jako aktora uczestniczącego w sposób podmiotowy w rozwoju społeczno-gospodarczym promuje Joseph Schumpeter (1960). W myśl jego założeń przedsiębiorczość jest aktywnością szczególną. Łączy ona w sobie element misji i bogacenia, samorealizacji i poświęcenia. Dlatego też w cechy predestynujące do przedsiębiorczości wyposażona jest tylko elitarna część ludzkości. To ludzie o niezwykłych „zaletach umysłu i woli” (Schumpeter, 1960, s. 130) zdolni do podejmowania ryzyka, drogi „pod prąd”. Przedsiębiorca „zwycięża nie dla owoców, lecz dla samego zwyciężania” (Mikosik, 1993, s. 149), uosabiając w czynie bergsonowską wizję człowieka i świata. Świat przedsiębiorcy to nie czyste zyski, ale rzeczywistość, którą rządzi *élan vital* – pęd, pozwalający ostatecznie ująć przedsiębiorczość w kontekście „radości tworzenia” (Kolakowski, 2008, s. 73).

Przedsiębiorca potrzebuje do swej działalności nie tylko podbudowy kapitałowej, ale również moralnego zaplecza. Jest wszak człowiekiem czynu i wolności. To wolność – jak zauważył Ludwik Erhard – jest fundamentem uobecnienia się człowieka w gospodarce. Ona też podtrzymuje zbawienny dla rozwoju głód ekspansji (Erhard, 2012, s. 23). Dodatkowo aktywne uczestnictwo w gospodarce wymaga odpowiedzialności przeciwdziałającej

szkodliwemu zjawisku wykluczenia. David Schmitz stwierdzi jednak, że kwintesencją dobrobytu jest wzięcie odpowiedzialności za siebie, a odpowiedzialność to gotowość do brania życia we własne ręce. Do tego trzeba też siły ducha i właściwie uformowanej duchowości.

Duchowość religijna a gospodarcza inicjatywa

Max Weber (1994) i Werner Sombart (2010) wskazują na wyznaniową proveniencję motywacji do aktywności gospodarczej. Pierwszy z wymienionych przekonuje, że rozbudzeniu gospodarczej inicjatywy służył etos protestancki; drugi dowodzi, że podstawą „duchowości ekonomicznej” jest judaizm. Max Weber swoje przekonania wywodzi z lektury pism Lutra i Kalwina. Wspiera je też obserwacją zróżnicowanego rozwoju gospodarczego Europy. Wynika z niej, że kraje protestanckie rozwijają się szybciej. Jego zdaniem to etos protestancki stanowi duchową inspirację dla pracy i przedsiębiorczości. Dodatkowo badacz ten stwierdza, że to reformacja wyprowadziła zbawienią dla aktywności gospodarczej ascezę poza mury klasztorne. W czasach przedkapitalistycznych ośrodkami przemysłu i innowacyjności były klasztory benedyktyńskie i cysterskie. Właściwa im *regula monasteriorum* kreowała duchowość człowieka pracy, przedsiębiorczości i innowacyjności gospodarczej. *Spiritualität* pracujących w opactwach mnichów legitymizował wszelkie doczesne wysiłki, tłumacząc, że podejmowane przedsięwzięcia służą mają chwale bożej, a nie osobistemu bogactwu (Eberl, 2011, s. 202). Według Webera w czasach feudalnych duchowość ekonomiczna była wyłącznie klasztorną specyfiką. Dopiero bunt Lutra doprowadził do rozpowszechnienia pośród świeckich ascezy i zakonnych cnót: pracowitości, wytrwałości i oszczędności. Do wejścia na tę trudną drogę mobilizować miała protestancka idea predestynacji. Chęć „odczytania” łaski bożej, zdaniem Webera, motywowała protestantów do bogacenia się. Kalwinizm tym samym stworzył szansę na to, by sprawdzić wiarę w życiu zawodowym i aktywność gospodarczą skojarzyć z duchowością. W myśl przyjętych przez Webera założeń protestantyzm godzi ze sobą dwa przeciwstawne wizerunki człowieka: *homo oeconomicus* i *homo religiosus* (Mizińska, 1994, s. XIX). Modlitwa stać się może pracą, a praca – modlitwą.

Tak też etos protestancki dotyka kategorii zawodu. Znaczenie *Beruf* Weber wprowadza bowiem od niemieckiego *Berufung*, co znaczy „zawołanie/powołanie”. Zawód w tej perspektywie przestaje być nabytym zespołem kwalifikacji. To raczej ścieżka życiowa; konstrukcja, która pyta o sens (Weber, 1994, s. 4). Zawód jest częścią planu łaski i elementem „predestynacji”. Zawiera się w nim bowiem wyraźne wyobrażenie religijne (Mizińska, 1994, s. XXXV). Praca – przekonuje Weber (1994, s. 104) – usuwa w cień wątpliwości religijne i daje pewność stanu łaski. Jednocześnie stwarza nowy typ duchowego umotywowania, staje się narzędziem upodmiotowienia. To człowiek dzięki pracy odpowiada za swój los i przesądza o swojej przyszłości. W tym też tkwi sedno weberskiej duchowości ekonomicznej.

Jeden z krytyków niemieckiego myśliciela – David Landes (2018, s. 2004) – zauważy, że to nie protestantyzm, lecz raczej jego współrzędne kulturowe przesądziły o gospodarczym potencjale buntu Lutra. Równie mocno protestanckiemu monopolowi przeciwstawi się Werner Sombart (2010). Uważa on, że protestancki monopol jest nieuprawniony. „Kapitalistycznego ducha” uczony ten kojarzy z duchowością możliwą do wypracowania na bazie religijnych założeń plemienia Dawidowego. Jego zdaniem do inicjatywy gospodarczej popycha „obrachunkowy” sposób rozumienia rzeczywistości. Przedsiębiorczości i pracy służyć ma judaistyczna koncepcja świętobliwości. Zgodnie z zawartymi w świętych księgach przekazami oznacza ona racjonalizowanie życia, mające źródło w relacji z Bogiem. Ta zaś opisywana jest jako „targ”. Człowiek targujący się z Bogiem to człowiek świętobliwy; istota, która życie codzienne układa podług „zawartej umowy”. Według Sombarta to „stosunek umowy” dopinguje do zdobywania bogactwa. Dodatkowo aktywność ekonomiczną uświęca przekonanie, że pozyskiwane zyski są znakiem bożego błogosławieństwa (Sombart, 2010, s. 204-224). Jacques Attali dowodzi, że judaizm uświęca też sam pieniądź, który stanowi narzędzie realizacji celów wyższych (2003, s. 23-24). Judaizm sprawia też, że kwestia posiadania wyrażać się zaczyna w kategorii „bycia”. Hebrajskie „mieć” jest tożsame z określeniem „jesz” – co znaczy „być” i określa stosunek do „Tego, który jest”. Bogatym – zauważa na podstawie talmudycznej lektury Attali – nie można być, raczej trzeba się o to cały czas starać. Bogactwo wymaga nieustannego wysiłku i czujności, udziału w grze i targu. Nade wszystko aktywność ekonomiczna oznacza jednak zdolność do przekraczania siebie w celu zdobycia zysku. Jest właściwością człowieka świętobliwego, który bogacąc się, ostatecznie nadaje życiu sens (Stambler i Memches, 2012, s. 40).

Fenomen nowej duchowości

Izraelski uczony Shmuel N. Eisenstadt (2009) przekonuje, że cywilizacje dzielą się na aksjalne i nieaksjalne. W pierwszych z wymienionych napięcie między obszarem materialnym i niematerialnym skutkuje stymulacją postępu. Relacja między ontologią systemu społecznego a jej materialnym urzeczywistnieniem przyczynia się do rozwoju (Eisenstadt, 2009, s. 34). W myśl tych założeń porządek transcendentny oddziałuje na świecki, a świeckość jest desygnatem idei niekoniecznie kojarzonych z konkretnym wygnaniem czy systemem światopoglądowym. Częścią świeckości jest zaś gospodarka. To ona stać się może polem urzeczywistnienia transcendencji. Współcześnie na skutek pogłębiającej się sekularyzacji społeczeństw trudno mówić o religijnym uwarunkowaniu aktywności ekonomicznej. Dodatkowo typowa dla ponowoczesności pluralizacja światopoglądowa nie dopuszcza hipotezy na temat istnienia jednego wzorca oddziaływań. Wydaje się więc, że zagadnienie współczesnej *spiritualitatis* dyskutować trzeba w kontekście fenomenu nowej duchowości.

Kategorię duchowości wiązać należy przede wszystkim z poszukiwaniami sensu życia, bez względu na to, czy tym poszukiwaniom towarzyszy „łaska wiary” czy nie

(Sobkowiak, 2013, s. 103). W przypadku braku religijnego komponentu mówić trzeba o duchowości bez Boga. Wówczas też kluczowy dla duchowości „sens życia” umieszczony zostaje w innych dymensjach. Duchowość utożsamiać należy z metodą samopoznania i samodiagnozy. Nade wszystko jednak jest ona konstrukcją mającą prowadzić do praktyk, których miarą jest „dobre życie”. Duchowość określa wzorzec wszystkiego, co wartościowe, cenne, piękne i drogie. Stanowiąc konglomerat odniesień do „nadrzędności”, zaczyna równocześnie być rozumiana jako „życie dla życia” (Sobkowiak, 2013, s. 105). To ona może stać się naturalnym zasobem motywacyjnym jednostki. Jest ona dla człowieka „punktem przylgnięcia”, który zarazem wyznacza oś konstrukcyjną codzienności, jak również wytycza drogę ucieczki od niej.

Typowa dla czasów współczesnych „nowa duchowość” kształtuje się nie jako uzupełnienie religijności czy pogłębienie jej mistycznego wymiaru, ale raczej przeciwstawia się temu, co związane z instytucjonalizowanymi formami kultu i kościołem. Jest czymś całkowicie niezależnym i strukturalnie niejednorodnym. Kwintesencją nowej duchowości jest ukierunkowanie na transgresję, rozwój, samodoskonalenie (Chmielewski, 2017, s. 161). Badacze zagadnienia przyjmują, że „nowa duchowość” jest rodzajem przekonania i postawy, zawiera się w niej ambicja doskonalenia i przez to kojarzyć ją trzeba z pojęciem „jakości życia” (Pasek i Skowronek, 2013, s. 8). Nowa duchowość to zarazem metoda działania, jak i postawa egzystencjalna wiodąca do *summum bonum*. Podstawę jej niereligijnych form stanowią wartości uniwersalne, takie jak pluralizm, tolerancja, piękno (Chmielewski, 2017, s. 162). To one ogrywają rolę potencjalnych punktów przylgnięcia, na których podstawie jednostka (jej „ja”) współcześnie podlega procesowi wzrostu i rozwoju.

André Comte-Sponville zauważa, że pojęcia duchowości i religijności obecnie należy różnicować. Podczas gdy fundamentem religii jest wiara, dla duchowości podstawą staje się kultywowanie dziedzictwa. Współczesne formy duchowości bazują na aksjologicznym katalogu ponowoczesności (Chmielewski, 2017, s. 163-166). Szczytową formą realizacji duchowości jest doświadczenie mistyczne, które budując pomost między tym, co ulotne i wieczne, wiąże teraźniejszość z tym, co niepodlegające zmianie. To z kolei prowadzi do zaangażowania duchowości w otaczającą jednostkę rzeczywistość, jej pracę, aktywność społeczną, gospodarczą, obywatelską. W szerokim znaczeniu współczesne formy duchowości odnoszą się nie tylko do Absolutu i Transcendencji, lecz także dają się poznać jako właściwości, u których źródła tkwią ideały społeczne, poznawcze, estetyczne i etyczne (Waloszczuk, 2006, s. 213). Zaangażowanie w sprawy duchowe nie musi przy tym wiązać się z formalnym udziałem w ruchu religijnym czy aktywnością kościelną. To raczej ścieżka rozwoju wewnętrznego i przyjętej w nim orientacji. Stanisław Wargacki zauważa, że duchowość w ponowoczesności wypełnia puste miejsce, jakie pozostało po pytaniu o sens w nowoczesności (Wargacki, 2016, s. 27). „Obejmuje ona wszystkie aspekty życia i jest określana jako nowy styl ponowoczesnej kultury duchowej; jest ona demokratyczna, łatwo dostępna, ma charakter indywidualistyczny” (Marianiński i Wargacki, 2011, s. 142-143).

Duchowość niereligijna równie mocno jak jej wyznaniowa antenatka angażuje się w troski dnia codziennego. Jednocześnie też poddaje się trendowi uwznioślenia,

„oderwania” od pospolitości. Dlatego też podkreśla znaczenie ćwiczeń duchowych i medytacji. Jest przy tym obietnicą życia pełniejszego, głębszego; życia, które smakuje lepiej. Z tej też przyczyny staje się ciekawą ofertą, częścią biznesu z obszaru coachingu, psychoterapii, rozwoju osobistego. Realizować może się ona w rozmaity pozareligijny sposób: poprzez sztukę, bieganie, jazdę konną, alpinizm. Danièle Hervieu-Léger przekonuje, że nowa duchowość w miejsce sacrum transcendentalnego wstawia sacrum immanentne (Pasek i Skowronek, 2011, s. 74). Jest więc aktywnością i etosem jednocześnie, stanowi osobliwe połączenie praktyki z dyscypliną.

Abraham Maslow ujmuje duchowość w kontekście potrzeby samorealizacji. Jest ona, jego zdaniem, metodą intensyfikacji doświadczenia i przesądza o wykształceniu wielu pozytywnych, z punktu widzenia aktywności zawodowej, cech (Pasek i Skowronek, 2011, s. 76). Nade wszystko duchowość w świecie ponowoczesnej niejednoznaczności odgrywa rolę naturalnego stabilizatora. To oferta dla zniechęconych pośpiechem, tempem zmian, przelotnością kontaktów oraz wszechobecną niepewnością (Kapała, 2017, s. 8).

Współczesne formy duchowości jako rezerwar motywacyjny aktywności ekonomicznej

Tak rozumiana duchowość zaczyna wpisywać się w obszar *well-being*. Przez to też kategorii tej nie pomija literatura z zakresu zarządzania (Zsolnai, 2011) oraz kultur organizacyjnych (Burack, 1999). Prowadzone w tym kontekście badania dowodzą związku między stanem zdrowia a „parametrami” duchowości. Wykazują też powiązanie pomiędzy duchowością a życiowym sukcesem i dobrostanem. Oznacza to, że aktywność gospodarcza może stać się podstawowym polem urzeczywistnienia duchowości. Uczeni przekonują, że praca zawodowa nierzadko staje się czynnością duchową i dla wielu jest postrzegana w kategorii „sensu życia”. Badania pozwalają też stwierdzić, że ćwiczenia duchowe prowadzą do satysfakcji z aktywności zawodowej. Jednocześnie przekonują, że motywacje duchowe wpływają korzystnie na jakość pracy. Sam wybór zawodu może również zostać dokonany na podstawie przesłanek natury duchowej, tak by praca miała przede wszystkim „sens” (Kapała, 2017, s. 10). Duchowość dodatkowo korzystnie wpływa na zapał do podwyższania kwalifikacji oraz współgra z kreatywnością (Surzykiewicz, 2015, s. 38). Mówić też można o potrzebach duchowych pracowników i kadry kierowniczej oraz sztuce organizacji pracy w ten sposób, by tych potrzeb nie zaniedbywano. Duchowość nakłada na kierownika dodatkowe zobowiązania. Są to w szczególności obowiązki moralne do wzmacniania zespołu, uczciwego traktowania, szanowania, wysłuchiwanie. Pracownikom zaś odślania przed oczami sens pracy (Surzykiewicz, 2015, s. 42-45).

Do inicjatywy mających na celu wkomponowanie duchowości w obszar przedsiębiorczości i pracy zaliczyć trzeba oferowane kursy samorozwoju, szczęścia, medytacji, a nawet radzenia sobie ze stresem czy budowania dobrych relacji. Wskazać można zarówno na aranżacje budowane na bazie nowoczesnych form duchowości chrześcijańskiej,

jak i na te eksploatujące pozareligijne formy tzw. „nowej duchowości”. Kierownictwa wielu wielkich firm w USA decydują się na organizację spotkań religijnych i medytacyjnych dla swoich pracowników (Wdowiszewski, 2015). W samym Minneapolis aż 150 firm uczestniczy w spotkaniach modlitewnych Higher Power Lunches. Niektóre korporacje zatrudniają zaś kapelanów. Tyson Foods angażuje 127, a Coca-Cola Bottling współpracuje z 76 duchownymi. Popularnym rozwiązaniem jest korzystanie z usług kapłanów różnych wyznań. Na aranżowanych spotkaniach oprócz modlitwy uczestnicy uczą się technik medytacyjnych i je praktykują. Do nich też ma się dostosowywać przestrzeń pracy. Wydawnictwo Prentice-Hall w tym duchu utworzyło Quiet Room – specjalne pokoje z przeznaczeniem do medytacji (Wdowiszewski, 2015, s. 19). W Polsce coraz częściej prowadzone są duszpasterstwa biznesu. Ojciec Włodzimierz Zatorski pisze o współczesnej duchowości biznesowej w kontekście osiągania pełni. „W życiu duchowym – zauważa salezjanin – chodzi o życie” (Zatorski, 2014, s. 21). Współczesna biznesowa duchowość chrześcijańska ubiera się w garnitur „nowej duchowości” stawiającej na samorealizację i rozwój. Duchowość w miejscu pracy zwykle realizuje się w trzech płaszczyznach: 1) poszukiwania sensu działania, 2) budowania relacji z innymi, 3) pragnienia tworzenia społeczności. W wielości swych form duchowość ekonomiczna zmienia sposób postrzegania człowieka. Z założenia implikuje ona odejście od instrumentalizmu na rzecz personalizacji, przez to też staje się wyzwaniem i instrumentem współczesnej etyki biznesu.

Wyniki, wnioski, rekomendacje

Współczesna duchowość, obejmująca różne formy urzeczywistnienia, stanowić może podporę dla aktywności gospodarczej, w tym przedsiębiorczości. Nowa duchowość może tworzyć system przekonań nadający sens temu, co trudne i mozolne, stanowiąc naturalny rezerwuuar zasobów motywacyjnych jednostki. Jest czynnikiem aktywującym podmiotowe uczestnictwo i zapał do przedsiębiorczości lub pracy. W tym sensie nowa duchowość wydaje się odpowiednikiem dawnej „weberowskiej predestynacji”. To wewnętrzny system przekonań i ćwiczeń, dostarczający uzasadnień pozamaterialnych do inicjatywy gospodarczej. Pozwala wierzyć w sens pracy, podejmować się trudu pionierstwa gospodarczego, przekraczania własnych możliwości. Dodatkowo duchowość jako system podstawowych odniesień do nadrzędności, czyli sfery sacrum – transcendentnego lub immanentnego – stanowić może naturalny konglomerat kapitału moralnego przedsiębiorcy. Duchowość warunkować może ukierunkowanie się na przekraczanie siebie, dostrzeganie tego, co nieoczywiste, podejmowanie się trudów w imię wyższej idei. Równocześnie jako pomost między codziennością i niezwykłością znajdować może przełożenie na doskonalenie cnót wytrwałości, pracowitości, uczciwości, czyli sprawności moralnych służących budowie dobrych relacji i dobrych instytucji, które stanowią fundament współczesnej usieciowanej gospodarki.

Jednocześnie w niektórych odmianach współczesnej duchowości widzieć trzeba zagrożenie: nowa duchowość dopinguje bez umiaru do przekraczania wszelkich granic,

jest błędem transhumanizmu, poddającego jednostkę obsesji samorealizacji, rozwoju i eksperymentowania z możliwościami wyznaczonymi przez naturę i etykę. W rezultacie nowa duchowość sprawia, że człowiek buduje system innowacyjnej dyktatury i reżimu tranhumanistycznego samouwielbienia. Miał odrywać się od materialności – materia sam się staje. Wtedy też daje przyrównać się do linoskoczka z opowieści Fryderyka Nietzschego – postaci, która z trudem utrzymuje równowagę w drodze do osiągnięcia pozycji nadczłowieka. Dlatego też nowa duchowość stać się musi wyzwaniem dla współczesnej andragogiki.

BIBLIOGRAFIA

- Attali, J. (2003). *Żydzi, świat, pieniądze* (K. i K. Pruscy, tłum.). Wydawnictwo Cykady.
- Burack, E.H. (1999). Spirituality in the workplace. *Journal of Organizational Change Management*, 12(4), 280-291.
- Chmielewski, M. (2017). Duchowość chrześcijańska na tle współczesnych koncepcji duchowości. *Roczniki Teologiczne*, 64(5), 159-179.
- Eberl, I. (2011). *Cystersi. Historia zakonu europejskiego* (P. Włodyga, tłum.). Wydawnictwo Astraia.
- Eisenstadt, S. (2009). *Utopia i nowoczesność. Porównawcza analiza cywilizacji* (A. Ostolski, tłum.). Oficyna Wydawnicza.
- Erhard, L. (2012). *Dobrobyt dla wszystkich* (E. Mączyńska, E. Gostomski, I. Janicka, J. Schulz i M. Tryuchowicz, tłum.) Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Kapała, M. (2017). Duchowość jako niedoceniany aspekt psyche. Propozycja nowego ujęcia duchowości w psychologii – kategoria wrażliwości duchowej. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio J – Paedagogia-Psychologia*, 30(1), 7-37.
- Kotakowski, L. (2008). *Bergson*. Znak.
- Landes, S.D. (2018). *Bogactwo i nędza narodów. Dlaczego jedni są tak bogaci, a inni tak ubodzy* (H. Jankowska, tłum.). Warszawskie Wydawnictwo Literackie MUZA.
- Mariański, J. i Wargacki S. (2011). Nowa duchowość jako megatrend społeczny i kulturowy. *Przełom Religioznawczy*, 4(242), 135-158.
- Mikosik, S. (1993). *Teoria rozwoju gospodarczego Josepha A. Schumpetera*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Mizińska, J. (1994). *Przedmowa*. W: M. Weber, *Etyka protestancka a duch kapitalizmu* (s. VII-XXXVII). Wydawnictwo Test.
- Mumford, L. (1966). *Technika a cywilizacja. Historia rozwoju maszyny i jej wpływ na cywilizację* (E. Danecka, tłum.). Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Pasek, Z. i Skowronek, K. (2011). Duchowość jako kategoria analizy kulturoznawczej. *Prace Kulturoznawcze*, 12, 69-83.
- Schumpeter, J. (1960). *Teoria rozwoju gospodarczego* (J. Grzywicka, tłum.). Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Sobkowiak, J. (2013). Duchowość bez Boga a życie „jakby Bóg był”. *Teologia i Moralność*, 1(13), s. 103-115.
- Sombart, W. (2010). *Żydzi i życie gospodarcze* (M. Brokmanowa, tłum.). Wydawnictwo IFIS PAN.
- Stambler, Sz.B. i Memches, F. (2011). *Ekonomia w judaizmie. Z rabinem Szalomem Berem Stamblerem rozmawia Filip Memches*. MDI Books.
- Surzykiewicz, J. (2015). Religia, religijność i duchowość jako zasoby osobowe i kapitał społeczny w pedagogice społecznej/pracy socjalnej. *Pedagogika Społeczna*, 1(55), 23-71.

- Waloszczyk, K. (2006). Duchowość ekologiczna – wartości i ograniczenia. *Diametros*, 9, 212-229.
- Wargacki, S. (2016). Duchowość w kulturze ponowoczesnej. *Zeszyty Naukowe KUL*, 59, 4(236), 27-51.
- Wdowiszewski, A. (2015). Duchowość i religijność w miejscu pracy – amerykański sposób na odnowienie zasad moralnych w biznesie. *Pieniądze i Więź*, 1(66), 18-27.
- Weber, M. (1994). *Etyka protestancka a duch kapitalizmu* (J. Miziński, tłum.). Wydawnictwo Test.
- Zatorski, W. (2014). *Duchowość lidera. Wybrane tematy*. Wydawnictwo Benedyktynów.
- Zdun, M. (2018). *(Super)Nowe Atlantydy. Regionalna dywersyfikacja kultur rozwoju gospodarczego*. Nomos.
- Zsolnai, L. (red.). (2011). *Spirituality and ethics in management* (t. 19). Springer Science & Business Media.

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License <http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>